

DEZZA, Ettore. Geschichte des Strafprozessrechts in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung

(Aus dem italienischen übersetzt und herausgegeben von Thomas VORMBAUM)
Berlin – Heidelberg: Springer, 2017. ISBN 978-3-662-53243-0.

Petr Kreuz*

Recenzovaná učebnice dějin raně novověkého evropského trestního práva procesního je překladem publikace, kterou vydal poprvé roku 2013 jako soubor přednášek profesor dějin trestního práva na univerzitě v Pavii Ettore Dezza (nar. 1951).¹ Překlad do němčiny pořídil přední německý právní vědec, emeritní profesor trestního práva a soudobých právních dějin na univerzitě v Hagenu Thomas Vormbaum (nar. 1943). Ten se ostatně také právě s E. Dezzou podílel na nedávno vydané překladové antologii prací italských myslitelů, filozofů a právních vědců od druhé poloviny 18. století do současnosti, věnovaných různým otázkám trestního práva.²

Jedním z hlavních cílů, které si Dezza klade, je zpochybnění tradiční dichotomie akuzálního a inkvizičního procesu při traktování dějin evropského trestního práva procesního ve středověku a v raném novověku, přesněji řečeno v období od počátku recepce římskokanonického práva ve 12. století do osvěcenských reforem na konci 18. století.

V úvodní kapitole podává autor velmi podrobný, přehledný a instruktivní výčet charakteristických znaků inkvizičního řízení a řízení akuzálního typu. Poté se pokouší vysledovat původ dualismu „akuzální/inkviziční“. První zmínky o inkvizičním řízení lze v evropské jurisprudenci a následně i v právní praxi zaznamenat již v první polovině 12. století. Inkviziční proces byl dlouho považován za mimořádnou a výjimečnou formu řízení. Jako řádná a převažující forma trestního řízení se podle autora prosadil, především působením soudní praxe, v první polovině 16. století. K zakotvení inkvizičního procesu v kanonickém právu došlo za pontifikátu Inocence III. na čtvrtém lateránském koncilu roku 1215 a v praxi se poprvé prosadil v rámci italské komunální justice ve 13. století. Dezza zároveň připomíná, že základní devizu inkvizičního procesu *ne crimina remaneant impunita* lze v kanonickém právu zaznamenat již na přelomu 12. a 13. století. V souvislosti

* PhDr. Petr Kreuz, Dr., Archiv hlavního města Prahy / Prague City Archives, Czech Republic / E-mail: Petr.Kreuz@praha.eu

1 DEZZA, Ettore. *Lezioni di storia del processo penale*. Pavia: Pavia University Press, 2013.

2 DEZZA, Ettore, Sergio SEMINARA a Thomas VORMBAUM (Hrsg.). *Moderne italienische Strafrechtsdenker*. Berlin – Heidelberg, 2012.

s počáteční fází vývoje tohoto typu řízení si italský právní historik velmi podrobně všimá uchopení procesně právní materie v traktátu *De maleficiis* (cca 1299) Alberta Gandina (cca 1245–1310). Gandinus popsal několik forem trestního řízení a dospěl k později dlouho tradovanému konstatování, že inkviziční proces není řádnou, nýbrž mimořádnou formou trestního řízení (*regulariter non proceditur per inquisitionem*).

Navzdory uvedenému Gandinovu názoru přinesl vývoj trestního práva procesního v pozdně středověké Evropě postupnou erozi akuzačního procesu. K prosazení římskokanonického inkvizičního procesu docházelo především působením právní, resp. soudní praxe, která považovala inkviziční formu řízení ve většině trestních případů za efektivnější. Dezza ukazuje, že pozdně středověká právní nauka reagovala na tento vývoj se značným zpožděním. Jako základní a habituální formu trestního procesu označil inkviziční řízení teprve roku 1438 tehdejší profesor boloňské právnické fakulty Angelo Gambiglioni (Angelus Aretinus – cca 1400–1461) v učebnici *De maleficiis*, která se později dočkala i mnoha tištěných vydání. Právě Gambiglioni výslovně upozornil také na účinnost inkvizičního řízení k dosažení cíle, aby zločiny nezůstaly nepotrestány, tedy jako nástroje k boji proti zločinnosti. Hluboké rozpory mezi právní vědou a praxí přetrvávaly i na počátku novověku. Dezza to ukazuje na pokusu milánského právníka Egidia Bossiho (cca 1488–1546) akceptovat smíšenou formu řízení, v níž měla být dosavadní forma akuzačního řízení obohacena o některé prvky řízení inkvizičního.

Zvláštní obsáhlou kapitolu věnoval autor dílu italského právníka Giulia Clara (1525–1575), který je považován (společně s Tiberiem Decianem a P. Farinaccim) za teoretického zakladatele evropské trestněprávní vědy. Claro (též Clarus) poprvé vyšel vstříc novým potřebám trestněprávní represe v duchu požadavku *publica utilitas in materia criminali, ne maleficia remaneant impunita*. Učinil tak ve své *Liber Quintus Sententiarum Receptorum*, kterou uveřejnil roku 1568 a v níž shrnul celý systém dobového trestního práva. Nicméně i Claro označoval akuzační proces (zahajovaný *per accusatio*, resp. *per querela*) za řádný právní prostředek, zatímco řízení *per inquisitio* za prostředek mimořádný. Dezza ovšem v této souvislosti podtrhuje, že mimořádnost inkvizičního řízení podle Clara spočívala v tom, že každý a vždy může sáhnout po akuzačním řízení, zatímco inkviziční řízení může použít jen soudce, a to navíc ne vždy, ale jen za určitých stanovených podmínek. Ačkoli Claro trval na prioritě akuzačního řízení, byl si vědom dominantního postavení inkvizičního procesu v trestněprávní praxi své doby (*ex generali consuetudine in omnibus fere casibus hodie per inquisitionem, seu ex officio proceditur*). Dezza ukazuje, že podobné pojetí jako Claro zastávali i někteří další evropští autoři té doby, např. vlivný flanderský právník Joost Damhouder (1507–1581), autor spisu *Praxis rerum criminalium* (1554).

V samostatné kapitole se autor zabývá vývojem trestního práva procesního ve Francii od sklonku středověku do druhé poloviny 17. století. Vyslovuje názor, že k prosazení inkvizičního procesu zde došlo do značné míry již ordonancemi z Villers-Cotterêts krále Františka I. z roku 1539, definitivně pak kriminálními ordonancemi Ludvíka XIV. z roku 1670.

Zaslouženě velkou pozornost věnoval Dezza hrdelnímu řádu císaře Karla V. z roku 1532 (*Constitutio Criminalis Carolina*), první významné středoevropské kodifikaci trestněprávního *iuris commune*. Poměrně obsírně si přitom povšiml i předchůdců této významné kodifikace (tyrolský hrdelní řád Maxmiliána I. z roku 1499, radolfzellský hrdelní řád z roku 1506, bamberský hrdelní řád /*Bambergensis*/ z roku 1507, který byl roku 1516 téměř doslova převzat braniborským kurfiřtem). *Carolina* přinášela ve sféře trestního práva procesního mnohé novinky (podrobná důkazní pravidla včetně typologie indicií, tzv. *entliche Rechtstag*, institut „zasílání aktů“ /*Aktenversendung*), které byly podle Dezzy částečně výsledkem recepcce dobové italské trestněprávní nauky.

Jen velmi stručně se autor dotkl vývoje v některých dalších evropských zemích v 16. století. Poměrně detailně naproti tomu rozebral několik trestněprávních kodifikací italských teritoriálních států té doby (zvl. konstituce Milánského státu z roku 1541, čtvrtá kniha zákoníku *Novi Ordini* savojského vévody Emanuela Filiberta z roku 1565). S jejich pomocí se pokusil ukázat vývoj justičního aparátu, zejména orgánu veřejného žalobce, ať už nesl název královský prokurátor, fiskál, fiskální prokurátor či fiskální advokát.

Konfrontace trestněprávní soudní praxe s učenou tradicí v raně novověké Itálii přinesla postupně naprostou převahu „praktiků“. Tento stav vedl podle Dezzy posléze k jisté variabilitě trestního řízení a k vytváření institutů, s jejichž pomocí bylo možné v případě potřeby „vystoupit“ ze striktních pravidel a úzkých mezí inkvizičního řízení (*poena extraordinaria*, *poena arbitraria*, *absolutio ab instantia*, resp. *rebus sic stantibus*, propuštění na kauci či na základě záruky jiné osoby). Tuto eklektickou pozici vůči trestnímu řízení zaujal již koncem 16. století římský advokát a papežský fiskální prokurátor Prospero Farinacci (1544–1618) v pojednání *Praxis et Theorica Criminalis* (1581–1618). Také celé 17. i počátek 18. století byly v Itálii především ve znamení trestněprávních příruček určených pro soudní praxi. Autor ukazuje, že ještě na počátku osvěcenské epochy italská trestněprávní nauka odmítala uznat dobovou rozmanitou a mnohavrstevnou inkviziční realitu.

Na druhé straně ovšem Dezza na vybraných příkladech dokládá, že i trestněprávní nauka v jiných evropských zemích na tom byla v daném ohledu dosti podobně. To se týká i proslulého spisu *Practica Nova imperialis Saxonica rerum criminalium* (1635) z pera saského právníka a soudce Benedikta Carpzova mladšího (1595–1666). Uvedený spis byl zřejmě nejrozšířenějším dílem evropské raně novověké trestněprávní jurisprudence mimo Apeninský poloostrov. *Practica nova* byla sice jen praktickou příručkou, avšak z hlediska dobové trestněprávní nauky velmi fundovaná. Dezza dokládá, že saský právník ve svém spisu v podstatě převzal pojetí vztahu akuzačního a inkvizičního řízení, které se objevuje již u Julia Clara. Carpzov nicméně jako praktik poukazyval na okolnost, že v Sasku není akuzační proces použitelný ve stejné míře jako v Itálii, a zdůrazňoval užitečnost a nezbytnost inkvizičního řízení, aby četné zločiny nezůstaly nepotrestány. Na příkladu významného pruského profesora práva Johanna Samuela Friedricha Böhmera (1704–1772) Dezza ukazuje, že ani v Německu se tamější trestněprávní nauka úplně

nevzdala akuzačního řízení. Samozřejmě pouze v ryze teoretické rovině: Co se týče praxe, upozorňoval Böhmer již otevřeně na to, že u soudů je akuzační řízení téměř neznámé a že při stíhání trestných činů se zde užívá většinou řízení inkviziční. V návaznosti na to Dezza probírá pokusy některých představitelů humanistické jurisprudence 16. století (Pierre Ayrault, T. Decianus) o „vzkříšení“ římskoprávního akuzačního procesu.

Stěžejní postavou přirozenoprávního racionalismu je pro autora, podle očekávání, halský právník a filozof Christian Thomasius (1655–1728) se svým pojednáním *De origine processus inquisitorii* (1711). Dezza zároveň ukazuje, jaké novinky vnesl uvedený směr do pojetí trestního procesu. Za klíčové v této souvislosti označuje návrhy na úplnou sekularizaci a laicizaci práva.

V předposlední kapitole autor přibližuje pojetí vztahu obžalovacího a inkvizičního řízení v osvícenské trestněprávní vědě. Podává charakteristiku čtyř základních principů osvícenského trestního práva (princip zákonnosti, přiměřenosti, humanity a racionality). Velmi podrobně charakterizuje přínos díla *Dei deliti e delle pene* (1764) Cesare Beccarii (1738–1794) pro pozdější reformu trestního procesu. Vedle milánského markýze si velmi podrobně všímá také reformních návrhů tří dalších italských osvícenských právníků, a to Paola Risiho (1731–1800), Luigiho Cremanioho (1748–1838) a Filippa Marii Renazzioho (1745–1808). Okrajově se dotýká také kritiky inkvizičního procesu, se kterou vystoupil v polovině 70. let 18. století ve svém spise o tortuře milánský filozof a kameralista Pietro Verri (1728–1797).

V závěrečné kapitole Dezza zachycuje reformy trestního práva v habsburské monarchii a v Itálii v poslední třetině 18. a na počátku 19. století, přičemž největší pozornost věnuje, pochopitelně, toskánskému trestnímu zákoníku velkovévody Petra Leopolda (pozdějšího císaře Leopolda II.) z roku 1786. Za stěžejní pro reformu trestního procesu v Itálii označuje Dezza myšlenkový odkaz právníka a filozofa Gaetana Filangierioho (1753–1788). Podrobně rozebírá zejména třetí díl jeho stěžejní spisu *La scienza della legislazione* (1783).

Dezzova učebnice jako celek přibližuje značně komplikovanou tematiku vývoje evropského trestního práva procesního ve středověku, v raném novověku a v osvícenské epoše. K oživení a efektivnímu didaktickému působení učebnice v německé jazykové verzi přispívají také krátké ukázky a úryvky ze stěžejních pojednávaných právnických děl v originále (zpravidla latinském) a v překladu do němčiny.

V dané souvislosti je nutno poukázat i na všeobecně obtížnější právněhistorickou uchopitelnost procesně právní problematiky ve srovnání s problematikou hmotněprávní. To není dáno jen její větší dynamikou, nýbrž také nezbytností neustále přihlížet vedle právní úpravy také k soudní praxi, tak jak se odráží v dobových právnických příručkách a především přímo v písemnostech justiční provenience. Toho si byl E. Dezza při přípravě své učebnice vědom. Díky tomu se mu podařilo objasnit rozpor mezi převahou

akuzačního procesu nad inkvizičním v učeném právu a vznikající trestněprávní vědě po celý pozdní středověk a raný novověk na straně jedné a výrazným, posléze dokonce dominantním postavením inkvizičního procesu v justiční praxi přinejmenším po celou raně novověkou éru na straně druhé. Jedná se o rozpor, který je za použití tradičních historickoprávních metod v podstatě neřešitelný a neobjasnitelný.

Na druhé straně lze Dezzově práci vytknout jistý italocentrismus. Ten je jistě naprosto odůvodněný, když autor píše o vzniku a vývoji inkvizičního řízení ve vrcholném, popř. pozdním středověku, přibližně do počátku 15. století. Mnohem méně opodstatněný je ale pro pozdější období. V případě vývoje ve střední Evropě tak Dezzovi zcela unikly např. právní příručky z 15. a počátku 16. století (*Klagspiegel*, *Laienspiegel*), které zde předcházely prvním kodifikacím trestněprávního *iuris commune*. V případě procesního práva a trestněprávní jurisprudence v raném novověku lze již hovořit o hypertrofii italské materie, byť si Dezza ve vcelku přiměřeném rozsahu všímá i poměrů a vývoje ve Francii, v Římskoněmecké říši a v habsburské monarchii. Naproti tomu situace v dalších evropských zemích se dotýká buď jen okrajově a příležitostně (Španělsko, Nizozemí, Anglie), nebo vůbec. Přitom by se dalo s úspěchem pochybovat o tom, že by byla Itálie ještě v osvícenské epoše hlavním centrem evropské právní vědy, a to i přes svou středověkou tradici prvních právnických fakult a humanistického právnictví a bez ohledu na takové zářivé osobnosti, jakými nesporně byli C. Beccaria i P. Verri.

Navzdory tomu učebnice E. Dezzy není pouhým „úvodem“, jak se uvádí v podtitulu, nýbrž představuje velmi cennou, hutnou a faktograficky naprosto spolehlivou příručku, která je užitečná nejen pro studenty německých a italských právnických fakult, ale také pro všechny právníky a historiky, kteří se zabývají staršími dějinami trestního práva, soudnictví a kriminality. V částečně přepracované a doplněné verzi bych si dovedl představit i její překlad do češtiny.